

Bisschop Walter van Marvis en de eerste Minderbroederskloosters in het Bisdom Doornik

Op een historische kaart van de kerkelijke instellingen van het bisdom Doornik tijdens de eerste helft van de XIIIe eeuw, zou men een opvallend aantal nieuwe kloosters, parochies en liefdadigheidsinstellingen moeten vastleggen¹. Groei in aantal maar ook een grondige vernieuwing. Deze periode valt voor het grootste deel samen met het episcopaat van Walter van Marvis (1219-1252)².

We nemen ons voor, na een korte biografische inleiding aan deze bisschop gewijd, de stichtingen van een van de bedelorden, de Minderbroeders, tijdens zijn episcopaat in het bisdom Doornik te bespreken.

Walter van Marvis is afkomstig uit het „Marvis” kwartier van de St.-Briktiusparochie te Doornik. In 1205 kunnen we zijn naam voor het eerst met zekerheid nawijzen en dan komt hij reeds voor als diaken, kanunnik en scholaster van het Doornikse O. L. Vr.-Kapittel. In 1212 wordt hij als priester vermeld. Na jarenlang het scholasterambt te hebben uitgeoefend, vertrok „Magister Walterus” in 1218 met de vijfde kruistocht naar Damiette in Egypte, dat op 8 november 1219 in handen

¹ E. DE MOREAU, *Histoire de l'Église en Belgique*, dl. III, *L'Église Féodale*, Brussel 1945, en E. DE MOREAU, J. DEHARVING en A. DE GHELLINCK, *Histoire de l'Église en Belgique*, aanvullend dl. I, *circonscriptions ecclésiastiques, chapitre, abbayes, couvents avant 1559*. Cartes. Brussel 1948.

² A. DESCAMPS, *Notice sur Walter de Marvis, évêque de Tournai in Mémoires de la société historique et littéraire de Tournai*, dl. I, Doornik 1853, blz. 137-300.

van de kruisridders viel ³. Tijdens deze kruistocht overleed op 29 oktober 1218 zijn bisschop Goswijn van Avesnes en Walter werd tussen november 1219 en januari 1220 tot bisschop van Doornik gekozen. Op 17 februari 1220 ontving hij met de electen van Soissons en Kamerijk de bisschopswijding ⁴.

Als scholaster had hij vele jaren voor het onderwijs in de eens zo bloeiende Doornikse kapittelschool ingestaan; herhaaldelijk had men bij betwistingen op de wijze Magister beroep gedaan. Belangrijke opdrachten had hij moeten vervullen ⁵, o.m. in dienst van de welbekende pauselijke legaat Robert van Courson, tijdens diens legatierreis in Vlaanderen en Henegouwen (1213-1215). Dit alles had hem met vele aspecten van het kerkelijk leven vertrouwd gemaakt.

Zijn episcopaat zou duren tot 16 februari 1252, tweeëndertig jaar. Hij werd begraven aan de noordzijde van het heerlijke koor van de Doornikse kathedraal, waarvan hij de gothische ombouw zelf had bevolen. In zijn langdurig episcopaat ontplooidde deze bisschop een veelzijdige activiteit waarvan talrijke archiefbronnen, niettegenstaande hun al te zakelijke berichtgeving, getuigen.

Benevens zijn buitenlands optreden als pauselijk legaat bij de Albigenzen in Zuid-Frankrijk (1231-33), groeide in zijn bisdom het kerkelijk leven in steeds

³ *Annales Blandinienses*, uitg. L. BETHMANN, Mon. Germ. Hist. SS. dl. V, Hannover, 1844, blz. 30. Over deze vijfde kruistocht en zijn bijval in onze gewesten zie vooral: J. GREVEN, *Frankreich und der fünfte Kreuzzug*, in *Historisches Jahrbuch*, dl. XLIII, 1923, blz. 21-26.

⁴ ALBERIC van Troisfontaines, *Chronica ab origine mundi*, uitg. Scheffer-Boickorst, M. G. H. SS., dl. XXIII, Hannover, 1874, blz. 10. Deze wijdingsdatum kan ook langs de datering van enkele oorkonden om bevestigd worden.

⁵ S. HANSENS, *De legatierreis van Robert van Courson in Vlaanderen en Henegouwen*, in: *Miscellanea Historica in honorem Alberti de Meyer*, Leuven-Brussel, 1946, blz. 528-538.

wijder en talrijker vertakkingen uit. Inrichting van de officialiteit, stichtingen van Cisterciënserinnen, Begijnen, Klarissen, Penitenten, leproserijen en hospitalen, afbakening van parochies in nieuw ontgonnen of op de zee gewonnen gebieden, strijd met het stedelijk magistraat, vooral in zijn bisschopsstad, tot vrijwaring van de traditionele kerkelijke en wereldlijke rechten van bisschop en kapittel: het is maar een keuze uit de pastorele zorgen van deze kerkvorst in een van de meest actieve streken van de West-Europese wereld tijdens de glansperiode die de XIIIe eeuw voor Vlaanderen was.

In deze eeuw bereikte een belangrijke geografische evolutie van Vlaanderen stilaan een vaste vorm. Het landschap was van landelijk naar stedelijk geëvolueerd; handel en industrie verschaften werk en herstructureerden een sterk toegenomen bevolking; naast de Benedictijnerkloosters waren een paar Cisterciënserabdijen gebouwd, en kloosters, kapittels, bisschop en heren hadden talrijke nieuwe parochies gesticht. In de XIIIe eeuw zou ook het religieuze in het stedelijk karakter van landschap en levenswijze worden opgenomen: weldadigheidsinstellingen als leproserijen, hospitalen en gasthuizen, bediend door Broeders, Cisterciënserinnen of Begijnen; stedelijke parochies ontstonden, in de steden vestigden zich Bogaerden en niet het minst de Bedelorden, waarvan het nieuwe minder in het bedelen bestond dan in een besliste terugkeer naar de „wereld” en in een nieuwe wijze om aan apostolaat te doen. De politiek, de beschaving, de godsdienst werden stedelijk. De meest typische en invloedrijke uiting van een aan de steden aangepast kerkelijk instituut zijn wel de bedelorden en in het bisdom Doonik vooral de Minderbroeders en de Dominicanen ⁶.

⁶ Over de Dominicanen zie vooral G. MEERSEMAN, in *Archivum Fratrum Praedicatorum*, Rome, dln XVI tot XIX en ons eigen artikel,

Terwijl het Nederlandse Begijnenwezen zich over Frankrijk en de Duitse gewesten naar Zuid-Europa verspreidde, kwamen de bedelorden langs dezelfde wegen uit het Zuiden naar de Nederlanden. Onze streken waren rijp om aangegrepen te worden door de Franciscaanse idealen van evangelische armoede, apostolisch leven en predikideaal, naast een vroomheid gekenmerkt door een tedere verkleefdheid aan het Mensgeworden Woord. Het exempelverhaaltje van de vijfjarige knaap Achas uit de Vlaamse jaarmarktstad Torhout is er een treffende illustratie van. Toen de eerste Minderbroeders daar gezien werden, smeekte het jongentje zijn ouders om een bruine monikspij en begon in alle ernst hun strenge levenswijze na te bootsen. Dit mag men uit dit hagiografisch verhaal van de wonderzuchtige Dominicaan, Thomas van Cantimpré, wel besluiten: dat het een spiegelbeeld is van de geestdrift waarmee de barvoetse kloosterlingen met hun bruine pij en kleine kap door onze voorvaderen werden onthaald ⁷.

Heel vroeg werden de zonen van Franciscus en Dominicus naar de Nederlanden uitgestuurd en in nauwelijks één decennium, tussen 1224 en 1235, hadden ze een nederzetting in de belangrijkste centra van het bisdom Doornik. Het eerst en het talrijkst verzezen de Minderbroedershuizen. In 1206 verzaakte Francesco Bernadone aan zijn vaderlijk erfdeel ⁸. In 1223 reeds

Gauthier de Marvis, évêque de Tournai et les Frères Prêcheurs, ibidem, dl. XX, 1950, blz. 330-348.

⁷ THOMAS VAN CANTIMPRE, *Bonum universale*, uitg. COLVENERIUS, Douai, 1605, boek II, hoofdstuk XXVII, nrs 2-10, blz. 269. Over de algemene religieuze toestand cfr. A. MENS, *Oorsprong en Betekenis van de Nederlandse Begijnen en Begardenbeweging*, Antwerpen, 1947; TH. LUYKX, *Johanna van Constantinopel, Gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen-Utrecht, 1946; S. AXTERS, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden*, dl. II, Antwerpen, 1953.

⁸ Over de eerste jaren van de Minderbroeders zie: GRATIEN, *Histoire de la fondation et de l'évolution de l'ordre des Frères-mineurs*

werd zijn derde-orde-regel (*Regula Bullata*) door Honorius III in zijn bul „*Solet annuare*” goedgekeurd en waren de vijfduizend Franciscanen over gans West-Europa verspreid.

De orde werd ingedeeld in administraties, en Francia, in 1217 opgericht, werd in 1219 reeds in drie provincies gesplitst, terwijl de Parijse provincie verder in negen custodies werd verdeeld, waaronder deze van Vlaanderen voor ons de belangrijkste is.

Het blijkt wel dat de Minderbroeders van meet af aan hun vestiging in de Nederlanden een vitaal belang hebben gehecht en het is bekend dat Franciscus bij de uitzending in 1217 zichzelf Francia had voorbehouden. Toch zou niet hij, doch Pacificus van Marchia en zijn opvolger in het provinciaalsambt, Gregorius van Napels, het Franciscaanse kloosterleven in „Francia” en dus ook in Doornik inrichten. Waarschijnlijk was er reeds in 1215 een stichting te Valenciennes, in 1217 te Parijs, en in 1220 kwamen Lens, in 1222 Sint-Omaars zeker aan de beurt. Achtereenvolgens zouden Brugge, Gent, Rijsel, Oudenaarde en Doornik zelf een klooster krijgen.

De drukke Brugse wereldhaven schijnt het eerst een Minderbroedersklooster te hebben geherbergd. Een der opstellers van het *Necrologium conventuum Brugensium Fratrum Minorum* vat bondig de geschiedenis der stichting aldus samen : „Het Brugse klooster werd voor 't eerst buiten de stadsmuren ten tijde van de H. Franciscus opgericht dank zij de milddadigheid van heer Hendrik Ram. Daar dit voor het volk ongeriebig was, werd deze plaats verlaten en kwamen de kloosterlingen binnen de stad wonen in een nieuw klooster

au XIIIe siècle, Parijs-Gembloers, 1928; R. HUBER, *A documented History of the Franciscan order*, Washington 1944; A. CALLEBAUT, *Les provinciaux de la province de France au 13e siècle*, in *Archivum Franciscanum Historium*, dl. X, Quaracchi, 1917, blz. 259-356.

naast de Braambergplaats. De gravin Johanna schonk immers in 1244 een stuk grond van vier gemet aan de broeders. De kerk, thans kapel van de infirmerie, werd ten jare 1248 door de Hoogwaarde Bisschop van Doornik gewijd⁹.

Reeds in 1221 zou gravin Johanna in een oorkonde, die lijkt verloren te zijn gegaan, de schenking van een stuk land van vier en een half gemet door Hendrik Ram hebben goedgekeurd¹⁰. Dit land lag tamelijk ver van de stad af, naast de boomgaard van Vrouwe van Huyze, en

⁹ A. HEYSSE, *Necrologium conventuum Brugensium Fratrum Minorum* (1247-1807), in *Analecta Franciscana*, dl. VIII, 1917, blz. 9.

¹⁰ Deze oorkonde schijnt zoek geraakt, doch wordt uitdrukkelijk vermeld door S. DIRKS, *Antiquités Franciscaines*, in *Messenger de Saint-François*, St.-Truiden, 1877-1878, 7e jg., blz. 251 „In de archieven van ons klooster te St.-Truiden hebben wij de oorspronkelijke opene brieven gezien waarin Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen, de overeenkomst tussen Ridder De Ram en de Minderbroeders gesloten voltooit”. De inventarissen van het archief, ook van vóór 1877-1878 maken nergens melding van deze akte. De huidige archivaris E.P. Houbaert verzekerde ons van zijn kant dat zij vóór 10 mei 1940 niet te St.-Truiden was, daar het archief toen te Brussel was (tegen TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 192, nr. 4). De oorkonden ter gelegenheid van de overbrenging naar de Braamberg opgemaakt (TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 616, nr. LXXXII) maken alleen melding van de bevestiging van de eerste schenking door Ferrand, graaf, en Johanna, gravin van Vlaanderen, bevestiging die dan zeker na 1226 moet gedateerd worden, daar Ferrand eerst in januari 1227 uit de gevangenis vrij kwam. Het blijft echter mogelijk dat een voorafgaande akte van de gravin, achteraf ook door haar gemaal werd bekrachtigd of dat het om de ontheffing uit het leenverband gaat, die echter meestal met de schenking gepaard ging. Dezelfde DIRKS beweert, blz. 251, dat een oude kroniek afgeschreven naar een zeer oud exemplaar en met het oorspronkelijke vergeleken door de Provinciaal en zijn definitoren, de stichting eveneens in 1221 plaatst... doch ook deze kroniek vonden we niet. Op het Minderbroedersarchief te St.-Truiden is een andere oorkonde bewaard van Johanna van 1221, 23 juli, gegeven te Kortrijk, over een tiendenschenking aan de kerk van Vorst... doch dat heeft met de stichting van het klooster niets te maken (TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 548, nr. XVIII)—over Hendrik Ram, zie E. STRUBBE, EGIDIUS VAN BREDENE..., Brugge, 1942, blz. 71-73).

werd tussen 1227 en juli 1233 door Ferrand en Johanna buiten alle leenverband gesteld. Deze afgelegen en schamele huisvesting schijnt aan het ideaal der eerste ordeleden met hun levendige zin voor armoede en gebedseenzaamheid te hebben beantwoord. Naarmate echter de organisatie van het gemeenschapsleven en de praktische noodwendigheden van het apostolaat zich scherper lieten gevoelen, zouden zij die ietwat reactionaire strengheid milderden en de gewone, onmiddellijk-praktische wegen kiezen om goed te doen. Een van deze was dat zij midden in de volkrijke buurten gingen wonen. Dezelfde evolutie maakten meest alle kloosters der orde door¹¹. Toch hebben zij ook reeds in hun eerste residentie een oratorium en eigen kerkhof en oefenden hun apostolaat uit in de stad Brugge¹². Nog vóór de dood van gravin Johanna echter hadden zij zich bij haar beklaagd over de hinderlijkheden die zij vanwege de verre verwijdering van de stad en de ongezondheid van hun woonplaats hadden ondervonden. Johanna was van plan de zaak ten beste te regelen, toen zij op 5 december 1244 overleed¹³. De welwillendheid van het stedelijk magistraat zou de oplossing bespoedigen. Het stelde immers de Braambergweide, die in de onmiddellijke stadsomgeving nabij de huidige Vismarkt lag, ter hunner beschikking en verruilde ze tegen hun vorige

¹¹ J. H. SBARALEA, *Bullarium Franciscanum*, Rome, 1759, dl. I, blz. 10, nr. XVII; GRATIEN, *a.w.*, blz. 156-167.

¹² TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 614, nr. LXXXI en blz. 616, nr. LXXXII. Als reden der verplaatsing worden naast de *distancia* en *corruptio loci*, ook aangegeven: „difficultate accendendi nos ad ipsos, et econverso, nobis (scabinis) fuerint pluries proposita et ostensa (inconmoda)”. Er bestond dus contact en... apostolaat.

¹³ Akte van gravin Margaretha, bevat in het *vidimus* van Walter van Marvis (juli 1246), St.-Truiden, *Provincie-archief der Minderbroeders, Fonds Brugge*, niet gecatalogeerd. De akte van Margaretha, die ongetwijfeld op deze van Brugse schepenen teruggaat vult de delen aan van de afgelegen ligging van het klooster: propter que frequenter animarum dispendium est subsecutum.

verblijfplaats¹⁴. Gravin Margaretha en de bisschop, de eerste als opperste leenvrouwe, de andere als kerkvoogd, keurden deze regeling goed. Als enige voorwaarde stelde de bisschop dat de gewijde plaatsen op hun vroeger erf niet tot profane doeleinden zouden aangewend worden¹⁵. Paus Innocentius IV bekrachtigde deze overbrenging op 16 mei 1246 en 5 juli 1247¹⁶, terwijl een *vidimus* van de bisschop van Beauvais een bedankingsbrief van de pauselijke legaat Odo van Tusculum aan de Brugse schepenen bevat (6 april 1247-48), die tevens de ruil-overeenkomst goedkeurt¹⁷. Op hun nieuwe woonplaats begonnen de kloosterlingen spoedig de aanbouw van hun klooster, dat in 1248 reeds zo ver gevorderd was, dat volgens het hierboven vermeld *Necrologium* de bisschop in dit jaar de kerk kon inwijden¹⁸.

Het zal wel opgevallen zijn dat er nergens sprake was van conflicten of akkoorden met de lokale clerus. Dit betekent natuurlijk nog niet dat er geen geweest zijn. Hier weze terloops op het verschil tussen de Minderbroeders- en Predikheren-stichtingen in verband daarmee geweest. De eisen der eersten bleven aanvankelijk zeker ver beneden die der anderen, zodat ze voor de lokale clerus ongevaarlijke concurrenten waren. De houding van de bisschop wordt al even spaarzaam verwoord. Doch nergens een spoor van tegenzin. Alle akten dragen zijn goedkeuring en hij bedankt zelfs de schepenen om hun tegemoetkoming. De voorwaarde bij de verwisselingsakte gesteld, dat het sacraal karakter der

¹⁴ TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 614, nr. LXXXI.

¹⁵ Cfr. N. 7; TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 616, nr. LXXXII.

¹⁶ ID., *a.w.*, blz. 616, nr. LXXXIII; J. H. SBARALEA, *a.w.*, dl. I, blz. 467, nr. 21.

¹⁷ St.-Truiden, *Provincie-archief der Minderbroeders, Fonds Brugge* niet gecatalogeerd.

¹⁸ S. DIRKS, *a.w.*, blz. 253, beweert dat deze kerk volgens de oude kroniek door Florentijnse kooplui betaald werd. Het contact der ordebroeders schijnt dus internationaal.

gewijde plaatsen moet geëerbiedigd worden, is, van zijn standpunt uit, natuurlijk en treft de Minderbroeders niet.

Gent¹⁹ komt als een der vroegste stichtingen in aanmerking. Het *Obituarium* van het klooster vermeldt als aanzienlijke weldoeners Hildegarde Vander Schelden²⁰, die de grond voor hun eerste huisvesting zou geschonken hebben, en Arnulf van Materne en Escornaix, die zelf in de orde getreden, de grond voor hun tweede residentie afstond²¹. De Minderbroeders kwamen te Gent ten laatste in 1226 toe en vestigden zich voorzeker op het kwartier van de Poortakker in de Houtlei te Akkerghem, waarover de St.-Pietersabdij het patronaatsrecht had. Op 3 december 1224, hadden de Minderbroeders vanwege paus Honorius III, drie jaar later dan de Dominikanen, de toelating bekomen, mits ze de parochiale rechten in acht namen, zich van een draagbaar altaar in hun kloosters te bedienen, tot hun kapel of kerk was afgebouwd en van een vast altaar voorzien²². Niettegenstaande deze belangrijke beperking te hunnen voordele, kwam er op veel plaatsen en vooral in de Franse

¹⁹ H. LIPPENS, *Les Frères-Mineurs à Gand, du XIIIe au XVIe siècle* in *La France Franciscaine*, Rijsel, 1930, blz. 45-259.

²⁰ *Id. a.w.*, blz. 245, 8 september : Nativitas Mariae; obiit Hildergardis de Scalda, que dedit primo locum fratribus in Gandavo.

²¹ *Id. a.w.*, blz. 225 obiit. I. jan. : Circumcisio Domini; obiit Frater Arnulphus, quondam generosus dominus de Scornaco et Materne, et miles valentissimus, qui distributis pro amore Dei omnibus suis locis, tandem et ipse minor effectus, locum fratribus, quem modo inhabitant minores Gandenses, donavit. Jacet in choro ante venerabile Sacramentum. Over deze familie, zie F. DE POTTER, *Geschiedenis van Gent*, dl. IV, blz. 22 en vv.

²² J. H. SBARALEA, *Bull. Francsc.*, dl. I, blz. 20, nr. XVII : „Datur Fratribus potestas ut in suis oratoriis et locis cum viatico altari possint Missarum sollemnia et alia divina officia celebrare, omni parochiali jure parochialibus ecclesiis reservato”. Voor de vergelijking met een stichting der Predikheren, cfr. G. MEERSEMAN, *AFP.*, dl. XIX, blz. 134-136.

provincie vanwege bisschoppen en clerus verzet tegen het groeiend priesterlijk ministerie der Minderbroeders. Volgens een pauselijk schrijven aan de bisschop van Parijs en de aartsbisschop van Reims hadden dezen dit privilege zo spitsvondig geïnterpreteerd dat er niets meer van overbleef, daar naar hun mening de voorafgaandelijke toelating van de bisschoppen, abten of andere kerkelijke overheden nog steeds vereist werd²³. Op 7 oktober 1225 herhaalde de paus aan de bisschop van Doornik de opdracht, waarmede hij op 13 september deze van Parijs had belast : er voor in te staan dat dit privilege in de Franse provincie zou toegepast worden²⁴.

Toen de Minderbroeders in 1226 te Gent een openbare kapel met draagbaar altaar wilden openen, protesteerde de lokale geestelijkheid en liet de abt zijn personaatsrecht gelden. Voor de bisschop gebracht, paste deze eenvoudig het privilege toe en kende aan de geestelijkheid en de abt al de rituele offergaven toe, waarmede beide partijen instemden, doch wat de Predikheren nooit hebben aangenomen. Onder deze voorwaarden had de clerus werkelijk geen ernstige redenen meer om zich te verzetten²⁵.

Eerst in 1241 zou men begonnen zijn met de opbouw van een definitief klooster aan de Ketelpoort op grond van Arnulf van Materne, terwijl gravin Johanna de

²³ J. H. SBARALEA, *a.w.*, blz. 21, nr. XIX.

²⁴ *Id. a.w.*, blz. 22, nr. XXI. Cfr. ook A. HEYSSE, *Regesta Belgico-Neerlandica*, in *Franciscanum*, St.-Truiden, 1948, 3e jrg., mei-december, nrs. 2-3, blz. 69, nr. 14. Het is dus geen vermaning aan de bisschop van Doornik, maar wel een opdracht om te zorgen dat anderen het privilege zouden toepassen. Cfr. L. WADDING, *Annales Minorum*, Quaracchi, 1931, jaar 1225, nr. 27.

²⁵ MIRAEUS-FOPPENS, dl. III, blz. 678... Daaruit blijkt ook dat de paters reeds enkele tijd te Gent woonden. LIPPENS beweert zelfs vanaf 1220 (*a.w.*, blz. 49). Over de activiteit der orde te Gent, cfr. H. LIPPENS, *a.w.*, blz. 69; E. DE MOREAU, *a.w.*, dl. III, blz. 487-489; TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 193.

nodige fondsen voor kerk- en kloosterbouw zou hebben bezorgd²⁶. De gemeentelijke overheid zelf had hun een terrein aangeboden om hun kerkhof uit te breiden of tot eender welk gebruik. Net als te Brugge betuigt dit hoe goed de orde aangeschreven stond bij het stedelijk magistraat, dat later zelfs een tijdlang zijn archieven in hun klooster zou onderbrengen²⁷.

Even na de dood van Walter van Marvis keurde zijn opvolger de bijlegging van de tweespalt goed die was ontstaan, toen het klooster het had aangedurfd een zekere Agnes, van de St.-Jansparochie te Gent, te begraven. De St.-Pietersabdij en de pastoors tekenden hevig protest aan tegen wat, naar hun inzicht tenminste, een overtreding van de parochiale rechten was. Tenslotte kon de twist toch bijgelegd worden en de overeenkomst door beide partijen aanvaard. Merkwaardig is dit stuk omdat beider rechten er met een op de spits gedreven haarkloverij worden geformuleerd en ook de reeds grotere eisen van de Minderbroeders erin worden opgetekend. Zij mogen jaarlijks vier doden van de parochie, waarover de abdij te Gent het patronaatsrecht had en die bij hen hun laatste rustplaats hadden verkozen, begraven. Doch steeds moest die begrafenisdienst met offerande in aanwezigheid van het stoffelijk overschot in de parochiekerk plaats hebben, op zulk uur nochtans dat de ter aarde bestelling bij de Minderbroeders mogelijk was. Alleen met toelating van de abt mocht dit getal van vier voor ieder jaar overschreden worden, en dit voorrecht bleef tot Gent beperkt. Zo de pastoors en de naastbestaanden van de overledene over de parochiale rechten niet akkoord geraakten, moest het geschil door een priester en een Minderbroeder, desnoods met een derde man er

²⁶ H. LIPPENS, *a.w.*, blz. 51. De bron die hij citeert, konden wij niet raadplegen. Daarom hernemen wij die bevestiging, alsook de andere van de niet zeer critische auteur, onder het nodige voorbehoud.

²⁷ *Id.*, *a.w.*, blz. 52.

bij, worden geregeld. Nog vóór de ter aarde bestelling moesten de naastbestaanden voor de betaling van het parochiaal recht voldoende waarborg geven, en het bedrag binnen de week na de begrafenis vereffenen. Kwam door schuld van de Minderbroeders vertraging, dan zou hun recht worden geschorst. Vreemden echter konden zij vrij begraven. Tenslotte moesten zij beloven geen morele druk uit te oefenen op de keuze van een laatste rustplaats, en aan de kerkfabriek der parochie van de afluivige de helft der zijden doeken en kaarsen, die dan geschonken werden, af te staan. Ook mocht de ter aarde bestelling van Agnes geen rechtsprecedent scheppen waarop de paters zich later zouden beroepen om ruimere rechten te bekomen²⁸.

Te Rijsel kwamen de twee bedelorden waarschijnlijk kort na elkaar aan. Werden de Predikheren in 1224 uitgenodigd, vanaf 1226 treffen wij er ook de Minderbroeders aan, die er reeds eerder waren toegekomen. In dit jaar echter nam de bisschop van Doornik het op zich aan het St.-Pieterskapittel een dubbele rente uit te keren tegen vrijkoping van het recht van leenverheffing dat het St.-Pieterskapittel op het erf der Minderbroeders kon doen gelden. Deze rente zou door het St.-Salvatorshospitaal worden betaald; daarvoor had Walter van Marvis de nodige en passende vergoeding bezorgd. Het bezitsrecht (*possessio*) van het belaste erf kreeg het hospitaal, terwijl het kapittel het eigendomsrecht (*dominium*) behield... Wellicht werd dit procédé toegepast omdat de Minderbroeders volgens hun statuten

²⁸ A. FAYEN, *Liber Traditionum Sancti Petri Blandimensis*, Gent, 1906, blz. 234-236; A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de St. Pierre...*, dl. I, Gent, 1868, nrs. 639, 640, 644; M. BIHL, in *Archivum Franciscanum Historicum*, 1911, dl. IV, blz. 428-430.

deze renten zelf in eigendom niet konden nemen²⁹. Dit eigendom van het Rijsels kapittel lag op de St.-Mauritsparochie, nabij Dergnau³⁰. Daar het kapittel op deze wijk het personaatsrecht had, werd in 1232 een regeling nopens het gebruik van het kerkhof, dat aan de paters toegestaan was, getroffen. De gardiaan en de paters beloofden in aanwezigheid van Roger, custos der orde in Vlaanderen, dat alleen de ordebroeders daar zouden begraven worden. Eens te meer moet genoteerd dat hun eisen geringer waren dan deze van de Predikheren³¹.

Doch ook te Rijsel zouden de Minderbroeders verhuizen naar de St.-Stefanusparochie, waar in 1224 de Predikheren toegekomen waren. Weer schonk het kapittel de gevraagde toelating tot het bouwen van klooster en openbare kerk met kerkhof. Thans werd het begrafenisrecht tot in de bijzonderheden geregeld. Om een inwoner van de parochies, die tot het personaat van de proost, deken of kapittel behoorden, te begraven, was de uitdrukkelijke toelating van voornoemden en van de pastoor vereist. Zelfs dan moest tot vrijwaring van het parochiaal recht, de uitvaartdienst in de parochiekerk plaats hebben. Zo het aantal kaarsen bij de ter aarde bestelling groter was dan bij de diensten in de parochiekerk, moest het overschot, tenzij bij nieuw

²⁹ E. HAUTCŒUR, *Cartulaire de l'Église collégiale de St. Pierre de Lille*, dl. I, blz. 191, nr. 213; Rijsel, *AD.*, *Fonds St.-Salvators Hospitaal*, Cart. VI A2, f. 2, nr. 3.

Daardoor kwamen de Minderbroeders vrij van het betalen van het *relevium*: recht van leenverheffing, dat bestond in het betalen door de te belenen erfgenaam van een taks na het afsterven of verwijderen van de vorige leenman. Daar de morele personen, zoals kerkelijke instellingen, niet sterven, eiste men de *substitutio laici*; een leek die hen dus verving, op wie men al de rechten kon blijven heffen, ofwel de taks geëist om dit recht af te kopen.

³⁰ E. HAUTCŒUR, *Cart.*, blz. 210, nr. 240, en MIRAEUS-FOPPENS, dl. III, 680.

³¹ *Id.*, *Cart.*, blz. 210, nrs. 240-241.

akkoord, aan deze laatste worden overgemaakt. Hetzelfde, behalve de vereiste toelating, gold voor niet-parochianen in een dezer parochies overleden, terwijl voor alle te Rijsel overleden geestelijken de begrafenisdienst in de kapittelkerk moest gecelebreerd worden. De paters mochten geen enkele der parochiale rechten opstrijken, en zo zij ooit bij indult verkregen de giften der gelovigen te mogen aanvaarden, dan nog moesten zij de rituele misofferanden in hun geheel aan de pastoor ter hand stellen. Het werd hun toegestaan bij interdict met gesloten deuren een gelezen mis te celebreren. Zo zij door een der voorzeide parochianen bijgeroepen werden om een testament op te stellen, was het de Minderbroeders verboden ook maar de minste druk uit te oefenen ten nadele van het kapittel. In februari 1250 gesloten, werd dit akkoord in april door de bisschop goedgekeurd. Te Rijsel werden dezelfde problemen als te Gent, alhoewel minder schamper gesteld, op dezelfde manier opgelost ³².

De Predikherenstichtingen waren tot voornoemde steden beperkt gebleven. De Minderbroeders zouden zich echter ook nog te Doornik en te Oudenaarde vestigen.

Te Doornik waren zij zeker reeds vóór december 1235, datum waarop Walter van Marvis een regeling trof met de St.-Maartensabdij voor de betaling van een jaarrente van 9 solidi en 3 deniers van Laon die hij aan

³² Id., *Cart.*, blz. 332-334, nrs. 438-439-445; MIRAEUS-FOPPENS, *a.w.*, dl. III, blz. 679.

³³ A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye de St. Martin de Tournai*, Brussel 1898, dl. I, nr. 422; J. HOYOIS, *Tournai au XIIIe siècle*, 2e uitg., blz. 20 beweert dat de Minderbroeders zich reeds in 1230 te Doornik vestigden. Aangezien nochtans, zoals hij zelf aanmerkt, „l'histoire ne s'invente pas” blz. 1, nr. 1, blijft deze datum niet onmogelijk maar onbewezen.

deze abdij schuldig was voor het huis der Minderbroeders nabij de St.-Medardsabdij gelegen³³. Daar werd vóór 1251 in de buurt een begijnhof gevestigd, waarvan de paters vermoedelijk de geestelijke leiding op zich namen³⁴. Het is dezelfde bisschop die in maart 1250 de tiende van Bondues, die hij persoonlijk heeft aangekocht, aan de kathedraal afstaat, op voorwaarde dat zij de zeventig Vlaamse solidi, die de Minderbroeders haar schuldig zijn, kwijtscheldt en sommige betalingsverplichtingen op zich neemt³⁵.

Dat de paters niet alleen bij de bisschop maar ook in de stad gezien waren, waar reeds in 1261 een straat naar hen genoemd werd³⁶, blijkt uit sommige akten waarin zij tussenkomen. Zo werd b.v. een regeling tussen de bisschop en de voogd van Doornik over de verkoop van leenhulderechten op woensdag 26 augustus 1248 in hun klooster opgemaakt³⁷, terwijl zowel in april 1242 als in juni 1245 hun paters als getuigen optraden³⁸. Al te schamele aanduidingen voor de rol door de nieuwe orde gespeeld.

³⁴ Doornik, *A.K.*, *Cart. D.*, f. 350.

³⁵ Bergen, *R.A.*, *Fonds Bisdom Doornik*, *Cart.* 68, f. 15 Doornik, *A.K.*, *Cart. D.*, f. CLVII.

³⁶ J. Vos, *Le Cartulaire de l'abbaye de St. Médard de Tournai*, in *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, dl. XII, blz. 318, nr. 186.

³⁷ Bergen, *R.A.*, *Fonds bisdom Doornik*, *Cart.* 68, f. 11.

³⁸ A. D'HERBOMEZ, *a.w.*, dl. L, blz. 554, Egidius en Andreas, *fratres Ordinis Fratrum Minorum*, blz. 609, Rogerus, *tunc Fratrum lectore*, en Willem van Oudenburg.

Toen omstreeks 1245 de strijd tussen de metropolitaan van Reims en zijn suffragaan-bisschoppen over hun wederzijdse rechten aan de gang was, en de eerste zijn bisschoppen had geëxcommuniceerd, gaf paus Innocentius IV opdracht aan de gardiaan van het O.F.M. klooster van Doornik (evenals aan deze van Châlons, Soissons, Noyon), opdracht deze banvloek op te heffen op 25 november 1245, cfr. J. H. SBARALEA, *a.w.*, dl. I, blz. 403-404, nrs. 115 en 117.

Geen oorkonden zijn bewaard over de eerste nederzetting der Minderbroeders te Oudenaarde³⁹. Volgens J. Lavaut, die het archief der St.-Walburgakerk van Oudenaarde inventariseerde, zou de geschiedenis ervan aldus verlopen zijn. Reeds in 1230 zou pater Pacificus, een der eerste volgelingen van de Poverello, er zijn aangekomen en er enkele armoedige hutten in klei hebben opgetrokken. Dus ongeveer als een groep kluizenaars. Negen jaar later stonden heer Jan de Poortere en zijn vrouw Ivetta aan de arme kloosterlingen hun huis af met een aanpalend terrein. In november 1260 werd de eerste steen gelegd voor een verblijfplaats in het uiterste Westen van de stad, waarvoor zelfs een deel der stadsvestingen werd afgestaan⁴⁰.

Van de eerste-steenlegging bestaat een oorkondelijk bewijs, uitgevaardigd door Walter van Croix, die in 1252 aan Walter van Marvis was opgevolgd. Voor de andere gegevens moesten wij ons met een naar het schrift te oordelen XVIe of XVIIe eeuwse kroniek tevreden stellen, die misschien op vroegere oorkondelijke of litteraire bronnen teruggaat. Immers ook volgens de bekende doch niet steeds zeer kritische geschiedschrijvers der Minderbroeders, Lucas Wadding en Franciscus Gonzaga uit dezelfde tijd, zou de stichting

³⁹ J. GOYENS, *Les archives des Franciscains d'Audenaarde, 1235-1796*, in *Handelingen van den Oudheid- en Geschiedkundigen Kring van Oudenaarde*, 92 boekdeel, 4e afl., Oudenaarde, september 1939, blz. 261-290; J. LAVAUT, *Les Archives de Ste Walburge, in Messenger des Sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, Gent, 1880, blz. 7.

⁴⁰ J. GOYENS, *a.w.*, nr. 4. Ten onrechte verklaart de auteur, menen wij, dat het tot het Provinciaal archief der O.F.M. te St.-Truiden behoort. Ook te Valenciennes zouden de Minderbroeders van de graaf en de gravin van Vlaanderen een deel van de stadsvestingen hebben gekregen, cfr. J. FINOT, *Histoire de la fondation des Frères-Mineurs à Valenciennes* in *La France Franciscaine*, 3e deel, 1914-1920, blz. 45.

van Oudenaarde wel degelijk tot 1230 opklimmen ⁴¹. Doch waarop steunen zij hun beweringen?

Deze reeds schaarse gegevens over de opkomst van de eerste Minderbroederskloosters onthullen zo weinig over de mentaliteit, het apostolaatswerk, de invloed van deze bedelorde en de houding van de bisschop. Dat wordt meestal niet in oorkonden vastgelegd en andere informatiebronnen ontbreken. Toch valt wel een en ander op te diepen. De oprichting van deze nieuwe kloosters stelde soms vrij delicate problemen voor de bisschoppen. Rome had de bedelorden spoedig met allerlei privileges begiftigd en deze waren voor de centrale machten soms heel wat gemakkelijker te verlenen dan door de lokale, bisschoppen en clerus, toe te passen.

De bisschop moest de kloosters burgerrecht geven naast de gevestigde instellingen, die meestal sinds lang bepaalde rechten verworven hadden en concrete bedieningen uitoefenden. Dat vereist wijsheid, kennis van lokale toestanden en mentaliteit, en een klaar inzicht in de mogelijkheden door de nieuwe orden geboden ter aanvulling van de traditionele functies van de clerus of om aan nieuwe noden tegemoet te komen. Pas dan kon een billijke *modus vivendi* gevonden worden. De houding van de bisschop t.o.v. de Minderbroeders was o.i. daadwerkelijk gunstig. We weten dat hij van de welwillende houding van de grafelijke macht ruimschoots gebruik maakte om de algemene opbloei van het godsdienstig leven in zijn diocees te bevorderen.

⁴¹ L. WADDING (1588-1657), *Annales Minorum*, Lyon, 1625, dl. II, blz. 253; F. GONZAGA (†1620), *De Origine Seraphicae Religionis Franciscanae*, Rome 1587, dl. II, blz. 1072-1073.

Over deze schrijvers cfr. B. VERBEER-F. VAN DEN BORNE, *Litteraire bronnen voor de geschiedenis der provincie Germania inferior*, in *Collectanea Franciscana Neerlandica*, dl. II, blz. 23-24, 27-29. Cfr. ook TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 316.

We stellen echter nergens vast dat hij van deze algemene gedragslijn ten overstaan van de Minderbroeders zou afgeweken zijn. Integendeel: hij schonk zijn volledige morele en zelfs geldelijke steun zoals het uit de stichtingen van Rijsel en Doornik mocht blijken. In de bevestiging van de ruiling van de Braamberg tegen hun vroeger klooster ten voordele van de Brugse Minderbroeders looft hij met onbevangen dank het opzet van de schepenen ⁴², en we menen dat het meer dan een formule was bij deze vrome kerkvorst ⁴³. Zijn steun aan de paters gegeven bij de overbrenging van hun klooster binnen de stadswallen in de nieuwe randkwartieren was ingegeven door de apostolische activiteit — predikatie en biechthoren vooral — van deze geestelijken bij het stadsvolk. Het eerste klooster was immers zover afgelegen dat de zielzorg er nadeel van ondervond ⁴⁴ en daarom moest het binnen de stadsmuren herbouwd worden.

Het is een algemeen verschijnsel dat de Minderbroeders hun huizen eerst buiten de stad hebben gevestigd en pas later binnen de stad kwamen werken. Zolang ze ginder bleven schijnen er geen problemen tussen hen en de lokale clerus te zijn gerezen. In elk geval sluiten beide partijen meestal pas overeenkomsten om de verhoudingen te normaliseren na het verhuizen van de broeders. Deze openden dan openbare kapellen en oefenden zielzorg uit. Men heeft o.i. wellicht te ongenueanceerd uit de regelingen die tussen clerus (pastoors, kapittels, abdijen) en bedelorden, na gerezen betwistingen, moesten getroffen worden een zekere

⁴² TH. LUYKX, *a.w.*, blz. 616 : De tam pio autem subsidio per vos dictis fratribus exhibito gratias vobis referimus in Domino copiosas.

⁴³ Over de apostolische ijver van de bisschop, zie het getuigenis van twee tijdgenoten door ons aangehaald in A.F.P., dl. XX, 1950, blz. 340.

⁴⁴ Zie noot 13.

wrevel en vijandigheid van deze clerus willen afleiden. Het ontbreken van oppositie in de eerste vestigingsfase wijst daar zeker niet op en de feitelijke overeenkomsten laten vooral een verdediging van de stoffelijke belangen, in de eerste plaats de begrafenisrechten, zien. De eisen van de clerus zijn begrijpelijk en werden aan elke nieuwe stichting, of de orde nu oud of nieuw was, gesteld.

De activiteit van de Minderbroeders — en van de bedelorden — werd niet op speciale wijze bekampt en door Walter van Marvis zelfs op duidelijke wijze gesteund. Conclusies over hun invloed op het religieuze leven van volk en geestelijken kunnen wij, voor deze periode, bij ontstentenis van bronnen niet formuleren.

P. DECLERCK

BIJLAGE

1246, juli.

Walter, bisschop van Doornik, oorkondt dat hij de gevidimeerde oorkonde van maart 1246 bekrachtigt, waarbij Margaretha, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, de ruiling goedkeurt van de Braambergweide door het Brugse magistrat ten voordele van de Brugse Minderbroeders tegen hun vroegere woonplaats.

St.-Truiden, Provinciaal archief der Minderbroeders, op de datum. — Oorspronkelijke oorkonde op perkament, met door driedubbele spleet, dubbele staart van perkament; zegel verdwenen.

Universis presentes litteras inspecturis, Walterus miseratione divina tornacensis episcopus salutem in domino sempiternam. Noverit universitas vestra nos litteras illustris Domine Margarete Flandrie et Hannonie comitisse inspexisse ex omni sui parte sanas et integras sub hac forma. M. Flandrie et Hannonie comitissa dilectis sibi scabinis en communitati ville Brugensis salutem in Domino. Cum varia incommoda pauperum Christi fratrum minorum vobiscum degentium super loci distancia et corruptione in quo nunc manent necnon

et super difficultate accedendi vos ad ipsos et e converso, propter que frequenter animarum dispendium est subsequutum, pie memorie sorori nostre, quondam Flandrie en Hannonie comitisse, fuerunt demonstrata et ipsa secundum quod intelleximus predicta gravamina disposuerat amovere, verum quia morte preventa pium propositum non perduxit ad effectum, predicta incommoda fratrum ad nostram noticiam delata sunt pluries et ostensa. Quibus cognitis compatienter intendebamus eis succurrere aliquo modo affectu pariter et effectu. Sed quia inspirante domino ut accepimus prevenistis nos in benedictionibus et de loco meliori et propinquiori ut in prato quod dicitur Brambergh pro commutatione prioris loci eisdem fratribus ex communi consensu omnium tam scabinorum quam iuratorum et aliorum proborum virorum misericorditer atqua utiliter providistis, vobis omnibus super hiis uberes referimus gratiarum actiones, confirmantes vobis donationem prioris loci ubi nunc manent fratres sicuti ad opus eorundem confirmata fuit per pie memorie comitem F. et prelibatam J. quondam comitissam uxorem, dilectam sororem nostram, in quorum manus dicta terra tunc continens tres mansuras et dimidiam vel circiter legitime reportata fuit tamquam ad dominos superiores sicut ex eorum litteris patentibus quas inspeximus patens est manifeste. Et nos insuper tamquam domina superior et dictorum pauperum Christi causam gerentes cambium predicti loci eisdem fratribus per vos divinitus assignati pro totali terra ubi nunc manent infra clausuram eorum jacente presentium testimonio decrevimus firmum esse in perpetuum et inconcussum.

Datum Curtraci, anno Domini M^oCC^oXL^o quinto, mense martio.

In huius igitur rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum anno M^oCC^oXL^o sexto, mense Julio.